

Zahodnoslovensko naravoverstvo

Raziskovalna dognanja in izzivi

CIRILA TOPLAK*

IZVLEČEK**

Zahodnoslovensko naravoverstvo je nedavno odkrito znanstvenoraziskovalno polje, katerega primarni vir so zapisi ustnega izročila in materialna etnološka zbirka Pavla Medveščka Klančarja. Vir prča o obstoju marginalne skupnosti na območju zahodne Slovenije, ki izkazuje predkrščanske in predmoderne kulturne prvine. Zato se na osnovi dosedanjih analiz in terenskih raziskav domneva, da gre za doslej nezaznan element kompleksnega substrata slovenske kulture.

KLJUČNE BESEDE

naravoverstvo, Zahodna Slovenija, kontrakultura

ABSTRACT

Nature Worshipers' community of Western Slovenia is a recently discovered field of scientific research based on transcripts of oral tradition and a collection of objects conserved by Pavel Medvešek Klančar. This primary source provides evidence of existence of a secret community with pre-Christian and pre-modern features. Based on current analyses and fieldwork it has been supposed that this community is a hitherto undetected element of the complex substrate of Slovenian culture.

KEY WORDS

Nature Worship, Western Slovenia, Counter-culture

Naravoverstvo? Na Slovenskem?

Naravoverska dežela

Konec leta 2015 je pri založbi ZRC SAZU izšla knjiga *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva* Pavla Medveščka Klančarja in v splošni javnosti takoj odjeknila, medtem ko pozornosti znanstvene javnosti tudi po petih letih še ni vzbudila v sorazmerju s svojo pomembnostjo. Avtor je v tej knjigi na 577 straneh razkril ekskluzivno in dosledno dokumentirano etnografsko gradivo, pretežno sestavljeno iz intervjujev, opravljenih s prebivalci odročnih krajev Zahodne Slovenije, zlasti Posočja, v obdobju od 1950 do 1980. Gradiva ni mogel objaviti prej zaradi prisege molčečnosti, ki so jo od

* Cirila Toplak, FDV Univerze v Ljubljani in AMEU-ISH, cirila.toplak@fdv.uni-lj.si

** Članek je bil oddan za objavo avgusta 2018.

njega zahtevali njegovi intervjuvanci. *Iz nevidne strani neba* priča o obstoju skrivne skupnosti s predkrščanskimi verovanji in predmodernim načinom kmečkega življenja na območju, na severu zamejenem s Triglavskim narodnim parkom, na vzhodu s Cerknim in Idrijo, na jugu z robom Banjške planote in na zahodu z dolino mejne reke Idrije, do koder je v hladnovojnih razmerah lahko še seglo Medveščkovo poizvedovanje. Kot kažejo aktualne preliminarne poizvedbe, je spomin na naravoverstvo še živ tudi na italijanski strani meje v Furlaniji - Julijski krajini. Iz še neobjavljenega dela Medveščkovega arhiva pa je razvidno, da so se člani skupnosti v začetku 19. stoletja šteli za potomce prvotnih naseljencev celotnega prostora med Alpami in hrvaško Istro, saj naj bi po pričevanjih »naravoverska dežela« v zgodnjem 19. stoletju zaobjemala prostor med Triglavom, Snežnikom in izlivom reke Mirne blizu današnjega Novigrada.¹

»Zahodnoslovensko« naravoverstvo geografsko ustreza današnjemu poimenovanju prostora, v katerem se izročilo, kljub samoumevnim lokalnim specifikam, po vsebini kaže kot precej enotno. Upošteva je čas, v katerem naj bi ocena obsega naravoverskega življenjskega prostora nastala, bi »naravoverska dežela« bila precej natančna ustreznica avstro-ogrskega Primorju (*Küstenland*), kronski avstrijski deželi, ki je obsegala današnje Bovško, Tolminsko, Goriško, sežanski Kras, slovensko in hrvaško Istro ter del Kvarnerja. Tudi avstrijsko Primorje je bilo na severu zamejeno s Triglavom, na vzhodu s Snežniškim, vendar pa je na jugu segalo precej dlje kot spomin Medveščkovih sogovornikov, kar je morebiti moč pojasniti z oblikovanjem in združevanjem delov Primorja v kronsko deželo pod različnimi cerkvenimi in posvetnimi vladarji v različnih zgodovinskih obdobjih. Vendar pa bi raba izraza *primorsko* naravoverstvo danes napeljevala k sodobnemu razumevanju obsega Primorske in bi torej zmanjševala obseg zgodovinskega življenjskega prostora naravoverske skupnosti, kolikor ga že poznamo. Od tod torej poimenovanje *zahodnoslovensko naravoverstvo* v nadaljevanju tega prispevka in drugih mojih javnih intervencijah o tej raziskovalni materiji.

Nomen est omen

Na osnovi doslej zbranih podatkov sem se odločila raziskovalne subjekte imenovati *naravoverci*. Čeprav se je poimenovanje *staroverci* v javnosti že dodobra uveljavilo, ne gre pozabiti, da je to ime »določil« Goriški muzej z objavo kataloga *Staroverstvo in staroverci* k razstavi Medveščkove etnološke zbirke leta 2014. Pripadniki skupnosti, ki jo je odkril Pavel Medvešček Klančar, se sami niso imenovali tako. Ime *staroverci* so šteli za slabšalo, ker so

¹ Medvešček, neobjavljen osebni arhiv (z dovoljenjem avtorja).

jim ga pripisovali krščanski sosedje, tako kot tudi *pogani*, *kačarji*, *čudaki* itd., medtem ko so se sami imeli preprosto za pripadnike »naše vere«. Na tem mestu velja izpostaviti, da odsotnost potrebe po vzpostavljanju kulturne razlike z nominalnim diferenciranjem od »drugih« morebiti tudi kaže na starost in nekdanjo razprostranjenost te kulture v sorazmerju z nekdanjo mobilnostjo prebivalcev tega prostora. V pogovorih s Pavlom Medveščkom Klančarjem je nekaj »naševcev« zase uporabilo izraz *naravoverci*, ohranilo pa se je tudi še nekaj lokalnih samoimenovanj nejasne etimologije, kot sta *cerjani* in *daunci*. Na osnovi navedenih možnosti je bilo zato izbrano poimenovanje *naravoverci*, saj je z vidika kulturnega relativizma najkorektnjša raba samoimenovanja. Naravoverstvo, v angleškem prevodu *nature religion*, je tudi v tuji znanstveni literaturi uveljavljen izraz za verovanja tradicionalnih družb, s katerimi si naravoverci pri nas delijo številne značilnosti. Proti izrazu *staroverci* govori še dejstvo, da se je izraz prvotno uporabljal za reformatorsko ortodoksno krščansko skupnost v Rusiji v 17. stoletju, medtem ko so naravoverci pri nas dosledno zavračali krščanstvo. *Stara vera* je sedaj splošno poimenovanje za prežitke predkrščanskih izročil na območju današnje Slovenije, kar je morda dovolj natančen opisni termin, zakriva pa dejstvo, da se ta izročila vsebinsko razlikujejo in najverjetneje nimajo identičnega kulturnega izvora oziroma so nasledek specifičnih lokalnih zgodovinskih migracij in kulturnih vplivov.² Še posebej neustrezna v tem kontekstu je besedna zveza *slovenski staroverci*, saj navaja na enotnost predkrščanskega izročila po vsej današnji Sloveniji. S tem utrjuje mit slovenstva, a sočasno odvrta od raziskovanja in priznavanja sinkretizmov znotraj danes z državnostjo poenotene slovenske kulture, ki pa je v primerjavi s starostjo procesov pokristjanjevanja v tem prostoru in torej predhodnimi kulturami zelo mlada. Lokalizirani predkrščanski prežitki se dokumentirajo drugod v Sloveniji zlasti v kontekstu postsocialistične duhovne renesanse,³ medtem ko je zahodnoslovensko naravoversko izročilo očitno zgodovinsko kontinuirano, neprimerljivo obsežnejše, predvsem pa celovitejše v svojem zaobjemu arhaičnih verovanj, skupnostnih družbenih struktur, praks in politik. Znanstveno neutemeljeni so tudi poskusi uveljavljanja poimenovanj, kot je *pravera*, ki brez dokazov napeljuje, da gre za najstarejše verovanje v tem prostoru, ali *rodna vera* s precej izrecno biološko-nacionalistično konotacijo.

Način življenja in verovanja

Obstoj naravoverske skupnosti je bil zmeraj prikrit zaradi stalnega preгона in nasilja krščanske večine nad to manjšino. Prav skrajna prikritost in

² Krščanska vera naj bi bila po analogiji torej *nova vera*, čemur oporeka vsaj en predstavnik Rimskokatoliške Cerkve. Toplak, Osebni arhiv – korespondenca, 2019.

³ Čok, *V soju mesečine*.

geografska izolacija v težko dostopnih, najpogosteje hribovitih, območjih sta odločilno pripomogli, da je skupnost obstala domnevno vsaj večstoletno obdobje, pri čemer so Medveščkovi informatorji ohranili tudi izročilo, da je naravoverstvo »stranska veja nekega širšega verovanja«⁴ in da je obstajalo vsaj že v antiki. Po izročilu naj bi bili pripadniki skupnosti ob procesu pokristjanjevanja, ki so ga začeli Franki v 9. stoletju in nadaljevali oglejski misijonarji vsaj do 14. stoletja, soočeni s tremi možnostmi: da se odpovedo »naši veri« in sprejmejo krščansko vero, ki so jo zavračali iz etičnih razlogov in zaradi njene »tujosti«; da pred nasiljem pod motom »krst ali smrt« pobegnejo v neznane kraje, kjer bi svojo vero prav tako izgubili, saj je bila izrazito prostorsko umeščena (glej v nadaljevanju), ali da se pritajijo, navidezno sprejmejo krščanstvo, skrivoma pa še naprej vztrajajo v naravoverstvu. Slednja možnost, za katero naj bi se povečini odločili, jim je omogočila preživetje v znatnem številu, odnose naravoverske manjšine s krščansko večino pa so odtlej zaznamovali pretvarjanje, prikrivanje, preživetveni kompromisi, bojkot, aktiven odpor in nasilje.

1. svetovna vojna je bila usodna prelomnica v obstoju skupnosti: naravoverske družine je razkropila na fronto in v begunstvo, artilerijsko vojskovanje je uničilo naravoverske svete kraje. Ti so bili prizadeti že pred vojno z gradnjo železnice, po vojni pa je industrializacija še povečala okoljsko škodo, mladino pa dokončno zvalila v doline in odtegnila tradicionalni družini, ključni za medgeneracijski prenos naravoverskega izročila. Od naravoverske skupnosti je sredi 20. stoletja, ko se je razkrila Pavlu Medveščku Klančarju, tako ostalo samo še nekaj deset priletnih moških pripadnikov, po ustnem izročilu pa naj bi pred 1. svetovno vojno obsegala več tisoč ljudi. Ta ocena je nastala posredno na osnovi podatkov o številu naravoverskih voditeljev, številu družin, za katere je posamezni voditelj skrbel, in povprečnem številu družinskih članov na kmečko gospodinjstvo pred 1. svetovno vojno na Slovenskem.

Temeljni elementi naravoverske ideologije zajemajo prasilo in pračas, čaščenje lune in sonca, verovanje v varovalno moč trojstva oziroma prostorskih in energetskih trikotnih polj – tročanov, obredno opolnomočene varovalne kamne – kačje glave, svete megalite – matjarje, kakor tudi izrazit biocentrizem, lokalni patriotizem, pravičnost, recipročnost, skromnost, strpnost in solidarnost. Naravoverci v imenu svojih vrednot niso zavračali tehnološkega napredka, razen v kolikor je ogrožal obstoj njihove skupnosti. Ta je v teku 20. stoletja prav zaradi modernizacijskih procesov (izgradnja infrastrukture, obe svetovni vojni, industrializacija in urbanizacija) relativno hitro izginila in tako delila tragično usodo številnih tradicionalnih družb po svetu.

Naravoverska skupnost je bila biološko-kulturna, a tudi kooptivna, zlasti v

⁴ Medvešček, *Iz nevidne strani neba*, str. 42.

primeru otrok s posebnimi sposobnostmi, ki so, četudi iz krščanskih družin, šli k naravovercem v dolgoletni uk, da bi postali *vidoni*, neke vrste vidci, in *veduni*, proizvajalci znanja, oboji pa pomočniki naravoverskih voditeljev. Skupnost je bila nadalje izrazito ruralna ali, z besedami Medveščkovih sogovornikov: »Za razumevanje in predvsem občutenje vsega [naravoverskega] se moraš v tej skupnosti roditi in v njej vsaj nekaj časa tudi živeti. S terminom "živeti" mislim na to, da si vse, kar potrebuješ za življenje, iztisneš iz te skope zemlje, ki pa ti daje zgolj preživetje.«⁵ Naravoverska ritualizirana, a neinstitucionalizirana religija je vključevala čaščenje henoteističnega ženskega božanskega počela odsotne stvarnice Nikrmane, ki so jo nekateri naravoverci istovetili z Veliko materjo (naravo),⁶ animizem, čaščenje svetih rečnih strug, gorskih vrhov in podzemnih brezen ter koncept transmigracije duše po smrti telesa. Naravoverci so po drugi strani zavračali značilno krščanske religiozne prvine, kot so upodabljanje boga, greh, krivda, pokora, molitev, malikovanje, posredništvo duhovnikov med človekom in božjim ter množični obredi. Zaradi geografske izoliranosti in zgolj ustnega izročila so v naravoverstvu nastajale tudi manjše razlike od kraja do kraja, kar pa ni povzročilo interpretacijskih konfliktov, morda zato, ker so se naravoverski voditelji redno sestajali in verjetno tudi usklajevali svoje politike in doktrine.

Naravoverska skupnost je imela skrivno paralelno teritorialno administracijo soobstoječim oblastnim strukturam in svoje voditelje – *dehnarje*. Ti so bili izbrani za dosmrtni mandat po načelih meritokracije, posamezne skupnostne enote, *hoste*, pa so avtonomno vodili s pomočjo še treh zaupnikov in svetovalcev – zapriseženih. Naravoverska skupnost je ohranila spomin na arhaične skupnostne biopolitike. Imela je lasten neinstitucionaliziran in nedogmatski izobraževalni sistem, poznala je koordinacijo javnega zdravja, ki so ga zagotavljali nenehno potujoči zdravilci. Dehnarji so vodili ekonomske politike (blagovna menjava, banke semen, vzajemne posojilnice) in uveljavljali preživetvene strategije v skupnostnem interesu. Dehnarji so razsojali po recipročnosti in lotokratskih načelih in iz varnostnih potreb uporabljali represivni aparat, imenovan črna vahta. Tabuizirana črna vahta, ki so jo sestavljali trije neporočeni možje, je združevala naloge preiskovalcev, obveščevalcev, preganjalcev in izvrševalcev kazni za tiste, ki so ogrožali pripadnike naravoverske skupnosti, po potrebi pa je na zahtevo dehnarja posredovala tudi znotraj skupnosti. Znotraj skupnosti so delovali tudi prej omenjeni vidoni in veduni, ki so se osredotočali na produkcijo vedenja, medtem ko so dehnarji opravljali vodstvene in obredne funkcije. Dehnarjem so ob zapriseženih ter

⁵ Medvešček, *Iz nevidne strani neba*, str. 69.

⁶ *Indigenous Peoples* (ur. Hillary in Kemf)

vidonih in vedunih pomagali še *bratisti*, s katerimi se je občasno posvetoval, in pa po trije *laufarji* ali *zletači*, ki so skrbeli za komunikacijo znotraj skupnosti po navodilih dehnarja.⁷

O socialnih funkcijah v ženskem delu skupnosti imamo veliko manj podatkov, ker se je Pavel Medvešček Klančar pogovarjal večinoma z moškimi, domnevamo pa lahko, da so bile za razliko od moških osredotočene na družinsko in zasebno in prav tako številčne. Naravoverska skupnost je bila sicer nedvomno patriarhalna, a obenem tudi feminilna kultura⁸ v svojem izrazitem kolektivizmu ter osredotočenosti na odnose in kakovost življenja.

Viri in teoretska dognanja

Temeljne predpostavke

Jedrna materija znanstvenega raziskovanja zahodnoslovenskega naravoverstva je etnološki opus solkanskega zbiralca in zapisovalca kulturne dediščine Pavla Medveščka Klančarja. Opus zajema nesnovno dediščino v obliki Medveščkovih etnografskih zapisov ustnega izročila, doslej objavljenih v štirih knjigah in številnih strokovnih in poljudnih člankih, deloma pa še neobjavljenih. Nadalje opus zajema snovno dediščino v obliki približno 800 predmetov religiozne in vsakodnevne namembnosti, ki so jih Pavlu Medveščku Klančarju zaupali njegovi pripovedovalci. Zbirka snovne dediščine je ključni dokaz pristnosti Medveščkovih etnografskih zapisov. Slednji so nastajali od 50. let 20. stoletja naprej, ko je avtor pričel s terenskim delom na tedanjem Zavodu za kulturno dediščino Nova Gorica, in se še danes dopolnjujejo z novimi pričevanji in predmeti. Avtor je v nedavnem javnem pogovoru tudi natančno opisal, kako sta arhiv in zbirka nastajala in kako se je dosledno trudil za preverjanje objavljenih podatkov, čeprav po izobrazbi ni bil etnolog.⁹ Primarne pisne in materialne vire, ki so osnova za moje raziskovalno delo, zato štejem za verodostojne, kar potrjuje avtorjeva konsistentnost v navajanju in razlagi zbranih informacij v številnih doslej opravljenih intervjujih z njim, kakor tudi materialno stanje njegovega arhiva in zbirke. Konsistentnost informacij o naravoverstvu je bila dokazana tudi z dokumentiranimi arheološkimi najdbami. Seveda je pri obravnavi teh informacij še zmeraj potrebna kontekstualizacija in upoštevanje osnov delovanja kolektivnega spomina, posebej zanimiv interpretativni izziv pa je, da imamo za razliko od številnih primerov raziskovanja

⁷ Medvešček, neobjavljen osebni arhiv (z dovoljenjem avtorja).

⁸ Hofstede, *Culture's Consequences*, str. 297.

⁹ Gl. Iz nevidne strani neba: Javni pogovor s Pavlom Medveščkom Klančarjem, ki ga je organiziralo društvo Matjar.

tradicionalnih skupnosti po svetu tukaj opravi s skoraj popolno odsotnostjo pogleda zunanjih opazovalcev, Drugih, in torej večinoma s samopercepcijo in subjektivno selekcijo posredovanih informacij. Pavla Medveška Klančarja težko štejem za Drugega kljub začetni nezaupljivosti naravovercev, saj je bil v skupnost tudi formalno/obredno kooptiran.

Na osnovi doslej analiziranega gradiva je moč postaviti naslednje utemeljene splošne predpostavke:

- V specifičnih pogojih geografske odmaknjenosti, striktni prikritosti in učinkovitega upravljanja izrazito tradicionalna družba očitno lahko stoletja sobiva z modern(izirajočo) družbo tudi v Evropi.
- Antagonistično sobivanje, ki sproža vzajemen refleks kulturne obrambe,¹⁰ ima kljub neizogibni hibridizaciji za posledico ohranitev ogrožene manjšinske kulture v veliko bolj prvotni obliki, kot bi bila mogoča v strpnejši družbeni klimi.
- Obstoje naravoverstva utemeljuje slovensko zgodovino kot dopolnitev potrebno vsoto lokalnih zgodovin, ki redefinira razmerji večina : manjšina in center : periferija.
- Naravoverstvo pri nas spreminja tudi dosedanja dognanja o zgodovinski teritorialni in ideološki kolonizaciji današnje Slovenije in Evrope.

Teoretizacija

Naravoverce je mogoče v kontekstu interdisciplinarnega raziskovanja umestiti v veliko teoretskih okvirov. Ker je bila naravoverska skupnost očitno veliko več kot verska manjšina,¹¹ skrivna družba¹² ali namerna skupnost,¹³ je najustreznejši sociološki teoretski okvir subkulturnost,¹⁴ saj so se naravoverci šteli za Slovence in govorili slovensko narečje; razlikovanje od večinske skupnosti so utemeljili na religiji in vrednotah, ne na etnični razliki. Ker so bile omenjene vrednote, predvsem pa njihovo udejanjanje v vsakdanjem življenju, v veliki meri nasprotne večinskim, je natančnejša delovna definicija fenomena **teritorializirana zgodovinska kontrakultura**.¹⁵ Obrambna religijska mimikrija¹⁶ naravovercev predstavlja religiološki teoretski okvir, na katerega se navezuje tudi koncept »nevidne družbe«,¹⁷ doslej omejen predvsem na

¹⁰ Bruce, *God Is Dead*.

¹¹ *Zakon o verski svobodi Republike Slovenije*.

¹² Axelrod, *International Encyclopedia*; Barrett, *Secret Societies*.

¹³ Schehr, *Dynamic Utopia*.

¹⁴ Stankovič, *Urbana plemena*.

¹⁵ Yinger, *Contraculture and Subculture*, str. 626.

¹⁶ Smrke, *Družbena mimikrija*.

¹⁷ Pleterski, *Invisible Slavs*, ter Panjek in Lazarevič, *Preživetje in podjetnost*.

polje ekonomije. O naravoverski skupnosti je v socio-ekonomskem smislu moč teoretizirati tudi kot o fizičnem in idejnem prostoru eksila,¹⁸ v ekonomiji religije pa kot o ogrožajoči konkurenci krščanskemu monopolu.¹⁹ V času, ko se je naravoverska skupnost razkrila Pavlu Medveščku Klančarju, je bila tudi heterotopija, tj. prostor uveljavljanja nehegemonske družbene paradigme oz. »prostor v odnosu z vsemi ostalimi prostori, a na način, ki suspendira, nevtralizira ali sprevača celoto odnosov, ki jih prostor ustvarja, odraža in misli«. ²⁰ Naravoverska skupnost izpolnjuje vse kriterije foucaultovske heterotopologije, najbolj dobesedno pa kriterij o soobstoju različnih realnosti brez medsebojne povezave, saj so naravoverci med drugim obredno vzdrževali trikotna krajinska energetska polja – tročane, znotraj katerih so bivali tudi njihovi krščanski sosedje, ki za konkretne tročane niso vedeli in za katere je imel isti prostor povsem drugačen pomen. Prostor in čas se sploh zdita ključni razsežnosti (interpretiranja) naravoverstva, saj nam preučevanje naravoverske misli iz sedanje perspektive percepcije časa in prostora zamegli, če ne onemogoči razumevanja naravoverstva, katerega pomen je neločljiv od konteksta »njegovega« časa in prostora. Četudi si tradicionalne družbe povsod po svetu delijo določene kulturne prvine, ki izhajajo iz njihovega odnosa do narave, je ta univerzalizem izražen v izrazito lokaliziranih praksah, saj je vsaka skupnost vpeta v specifično lokalno naravno okolje. Naravoverski čas je univerzalen v tem, da je značilno ciklični, ekspanziven in »počasen« v primerjavi s sodobnim komprimiranim časom, zlato dobo pa postavlja na začetek človekovega obstoja. Naravoverska koncepcija prostora je, nasprotno od časa, komprimirana zaradi zelo omejene mobilnosti, ki je posledica revščine in stalnega boja za preživetje na majhnem koščku zemlje. Večina naravovercev ni nikoli videla morja, četudi so živeli v Primorju, in Triglav je, kljub zgovornemu imenu, morebiti igral tako nepomembno vlogo v njihovem verovanju zato, ker za večino ni bil v njihovem vidnem polju in potovalnem dometu.²¹

Za sodobno zahodno družbo še prav posebej relevanten politološki teoretski okvir je biocentrični odnos naravovercev do narave, znotraj katerega imajo vse žive vrste inherentno in enako vrednost in so del soodvisne skupnosti ekosistema, v katerem vsak posameznik zasleduje svoje interese.²² Naravoverska koncepcija državljanstva je prav tako pomenljiva za (zahodno) sodobnost, saj iz dostopnih virov izhaja, da so naravoverci živeli t. i. globoko državljanstvo,²³ ki

¹⁸ Grubačić in O’Hearn, *Living at the Edges of Capitalism*.

¹⁹ Ekelund, *The Marketplace of Christianity*.

²⁰ Foucault, *Des espaces autres*, str. 48.

²¹ Lefebvre, *Produkcija prostora*.

²² Taylor, *Respect of Nature*.

²³ Clarke, *Deep Citizenship*.

zavrača meje med ljudmi in vrstami in je skrajno lokalizirano v svoji lojalnosti zemlji, a obenem univerzalno zaradi globalne povezanosti ekosistema.

Prav tako relevanten politološki teoretski okvir naravoverstva predstavljajo sodobne postkolonialne študije subalternosti, saj lahko s teoretskimi orodji, ki so jih razvili avtorji z drugih, od Evropejcev koloniziranih celin, na novo osvetlimo tudi zgodovinske interne kolonizacijske procese v Evropi. Zaradi svoje domnevne starosti naravoverska skupnost morda celo predstavlja primordialno formo²⁴ organskosti kulture, ki po stopnji (ne)ujemanja med subnacionalnimi tradicionalnimi oblikami kulturnega življenja in moderno »nacionalno« kulturo določa zmožnosti upiranja družbe zunanjim ideološkim in epistemološkim vplivom. Te je moč povzeti kot antitradicionalni liberalni zahodni model mišljenja in življenja, ki ni strategija spoznavanja realnosti, ampak dejansko strategija (pre)urejanja realnosti. Zahodna epistemologija, utemeljena na hierarhiziranju na osnovi kolonialne razlike in na naturalizaciji slednje, izpostavlja univerzalno mesto izjavljanja, mesto, ki je na videz nevtralnno, enotno, nedeljivo, brez razlike, vzvišeno. Takšno »univerzalno« mesto izjavljanja je dejansko sublimirano izvorno nasilje kolonizacije.²⁵ Celovitost in kompleksnost naravoverskega izročila pa po drugi strani dokazuje, da se je bila ta lokaliteta kljub vsem zgodovinskim kolonizacijskim pritiskom (in morda prav zaradi njih) zmožna misliti iz sebe; to je počela na način »mejnega mišljenja«,²⁶ ki predstavlja epistemološko mesto izjavljanja s hegemonskega centra na margino in ga povsem kontekstualizira v času, prostoru in ekosistemu.

Kolonialna razlika hierarhizira človeško inteligenco in civilizacije glede na posedovanje pisane abecede v 16. stoletju, kasneje glede na posedovanje zgodovine in z Maxom Webrom glede na posedovanje resnične vednosti.²⁷ Zato je med drugim pomembno zgoraj že omenjeno upoštevanje drugačne koncepcije časa in datiranja v ustnih (mikro)zgodovinah, kot je naravoverska, ki ju moderna zahodna etnologija relativizira,²⁸ avtorji subalternih študij pa rehabilitirajo.²⁹ Naravoverska biocentrična epistemologija se je razvila v svetu, kjer je vse oseba in kjer ima vsaka entiteta namen, zato je tu spoznavanje nekaj povsem drugega kot v svetu, ki spoznava z objektiviranjem in odstranjanjem vsega subjektivnega in namenskega. Cilj perspektivističnega prevajanja kolonialnih ali kulturnih razlik v zahodni epistemološki okvir tako ni iskanje *sinonimov* v našem človeškem konceptualnem jeziku za reprezentacije, ki jih uporabljajo

²⁴ Tapia, *Modernity*. Glej tudi Toplak, *Utjecaj primordialnih društvenih formi*, 2019.

²⁵ Kurnik, *Zastiranje lokalnih konceptov*.

²⁶ Mignolo, *Local Histories*.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Šmitek, *Mitološko izročilo*.

²⁹ Mignolo, *The Darker Side*, str. viii.

Drugi. Bistveno je ne spregledati razlike, ki je skrita v varljivih *homonimih*, ki navidezno povezujejo naš jezik z jeziki Drugih.³⁰ Raziskovanje naravoverstva tozadevno predstavlja še prav poseben epistemološki izziv, saj se je že do zdaj pokazalo, kako težko se je vživeti ne le v druge kulture v prostoru, ampak tudi v lastno kulturo v času in jo korektno razumeti.

Četudi historična, naravoverska skupnost ustreza definiciji staroselstva OZN, po kateri »staroselske skupnosti izpričujejo zgodovinsko kontinuiteto z družbami pred invazijo in kolonizacijo ozemelj poselitve in se razlikujejo od zdaj večinskih skupnosti na teh ozemljih«. ³¹ Značilno staroselski so pri naravovercih še odsotnost pisnih virov in kompleksno ustno izročilo, animizem, antropomorfiziranje narave, raba tabujev in obrednih halucinogenov. Dehnarji so kot verski voditelji, politični vodje, razsodniki in mediatorji ter učitelji asociirali na funkcije staroselskih šamanov.³² Zato bi bilo s komparativno raziskavo zgodovinskih virov in snovne dediščine v območju Alp moč interpretirati naravoverstvo tudi kot hibriden – saj je zelo težko opredeliti, katere kulturne prvine so izvirne, katere pa so preživetvene strategije zaradi preganjanja katoliške Cerkve – in lokaliziran relikv staroselske alpske kulture.³³ O obstoju tovrstne kulture na celotnem območju Alp najdemo potrditve tako v starejšem zgodovinospisju,³⁴ kakor tudi v sodobnih antropoloških, zgodovinskih in arheoloških študijah.³⁵ Ob dokazanih staroselskih prežitkih na območju Alp v Avstriji, Italiji, Švici in Franciji se zahodnoslovensko naravoverstvo kljub izraziti lokaliziranosti tako vrisuje tudi na zemljevid evropske kulturne dediščine.

Metodološki izzivi

Odkar sem se pred tremi leti seznanila z vsebino knjige *Iz nevidne strani neba* Pavla Medveščka Klančarja, sem se izključno posvetila samoiniciativnemu raziskovanju naravoverstva. Po prvem branju temeljnega vira sem navezala stik s Pavlom Medveščkom Klančarjem, s katerim odtlej intenzivno raziskovalno sodelujeva. S preučevanjem njegovih zapisov sem nadaljevala s pomočjo metode hermenevtičnih ciklov in si jih sproti razjasnjevala v številnih posnetih in zapisanih pogovorih z avtorjem. Ker v visoki starosti več

³⁰ De Castro, *Métaphysiques cannibales*.

³¹ Márquez Cobo, *Study of the Problem of Discrimination*, str. 10, odst. 25.

³² *Shamanism* (ur. Harvey).

³³ Gimbutas, *Living Goddesses*.

³⁴ Linhart, *Poskus zgodovine*; Rutar, *Zgodovina Tolminskega*.

³⁵ Burns, *The Circum-Alpine Culture Area*, str. 130–155; Šašel, *Opera selecta*; Šmitek, *Mitoško izročilo*; Bizjak, *Ostaline megalitske kulture*; Luthar idr., *The Land Between*.

ne opravlja terenskega raziskovanja, sem namesto njega opravila številne intervjuje s starejšimi prebivalci Zahodne Slovenije in Benečije, ki še hranijo drobce spomina na obstoj naravoverstva pri prejšnjih generacijah svojih rodov, maloštevilni v najbolj odročnih krajih pa celo še danes sledijo nekaterim prvinam naravoverskega načina življenja. Tovrstno intervjuvanje je psihološko zahtevno, saj neogibno posega v največjo intimo nezaupljivih intervjuvancev. Natančno sem preučila Medveščkovo predmetno zbirko, kakor tudi vse pogloblitve znane svete kraje naravovercev. S ciljem razumevanja izvora in čim več vidikov naravoverske skupnosti sem v teku raziskovanja doslej preštudirala približno 250 enot znanstvene literature. Opravila sem empirične komparativne raziskave na študijskih terenih v Makedoniji, Kirgiziji in Kaliforniji, kjer sem raziskovala korelacijo med hibridizacijo manjšinske vere in represijo s strani večinskih verskih institucij ter javne politike zaščite tovrstne nesnovne dediščine. Izvedla sem več predavanj na temo naravoverstva za splošno in znanstveno javnost v Sloveniji in tujini in se aktivno udeležila več strokovnih simpozijev na isto temo. Različne vidike naravoverstva sem doslej predstavila na treh mednarodnih politoloških konferencah. S Pavlom Medveščkom Klančarjem sva ustanovila Društvo za raziskovanje posoškega naravoverstva Matjar, da bi se v raziskovalno delo aktivno vključile tudi lokalne skupnosti Posočja, kjer je Pavel Medvešček Klančar najintenzivneje raziskoval. Društvo Matjar si v sodelovanju z relevantnimi občinami npr. prizadeva za ohranjanje naravoverskih svetih krajev in ob največjem naravoverskem prazniku – zimskem solsticiju – organizira simpozij z namenom informiranja lokalne javnosti o napredku raziskovanja naravoverstva. Društvo Matjar ni le vzvod za terensko delo in iskanje podatkov v lokalnem okolju, ampak medij osveščanja in sploh konstituiranja lokalne dediščinske skupnosti. Moje delovanje v tem okviru bi bilo moč opredeliti kot aktivistično raziskovanje, saj dajem sprotne izsledke svojih raziskav ažurno na voljo skupnosti, ki je posreden subjekt raziskav in ki jo želim z informiranjem o mojem delu tudi opolnomočiti. Kot radikalni participativni metodološki pristop pa bi lahko označila svojo nedavno selitev na severno Primorsko, ki je bila motivirana izključno z raziskovanjem naravoverstva. Ne gre zgolj za vzpostavitev priročne raziskovalne baze za terensko delo, ampak tudi za priložnost izkustvenega učenja, saj sem se za stalno umestila v bivanjske razmere, ki so kolikor mogoče blizu tistim, v katerih so nekdaj živeli naravoverci in ki so pogojevale njihov odnos do narave, ljudi in svetega.

Namesto sklepa

Prihodnje interdisciplinarno raziskovanje zahodnoslovenskega naravoverstva bi vsekakor moralo zajeti naslednje vsebine:

- primerjalno analizo, interdisciplinarno teoretizacijo in kontekstualizacijo celotnega etnografskega gradiva Pavla Medveščka Klančarja, ki je neposredno povezano z naravoverstvom, s poudarkom na socioloških, politoloških in kulturoloških aspektih;
- terensko posnemanje zadnjih sledov obstoja skupnosti z intervjuji z relevantnimi prebivalci Zahodne Slovenije, identificiranimi na osnovi indecev v gradivu Pavla Medveščka Klančarja;
- evidentiranje potencialnih arheoloških najdišč, katerih lokacije so Pavlu Medveščku Klančarju navedli člani skupnosti, in še posebej tistih, katerih lokacije še niso bile javno objavljene in potencialno kontaminirane v sodobnosti;
- jezikoslovno analizo specifičnega besednjaka skupnosti in znakov v rabi naravovercev, ki bi utegnili predstavljati črke predlatinične abecede oz. pisave;
- koroboracijo v gradivu navedenih zgodovinskih dogodkov z razpoložljivimi »zunanji« pisnimi viri;
- datiranje naravoverskih predmetov in primerjavo datacij z navedbami naravovercev o starosti predmetov;
- primerjalno analizo in teoretizacijo odzivov različnih sodobnih javnosti na razkritje in obstoj naravoverstva;
- konceptualizacijo zaščite naravoverskih svetih krajev v naravi, ki bo omogočila ohranitev snovne dediščine in obenem njene izvorne funkcije;
- konceptualizacijo trajnega hranjenja zbirke snovne dediščine Pavla Medveščka.

Pri uresničevanju navedenih raziskovalnih ciljev se nadejam povečanja interesa slovenske znanstvenoraziskovalne sfere za naravoverstvo kot legitimno in v sodobnih okoljskih in družbenih razmerah zelo aktualno raziskovalno temo. Samo z interdisciplinarnim pristopom bo mogoče osvetliti tako kompleksen fenomen, kot je izginula kontrakultura. Pri tem se bo slovensko družboslovje moralo otresti omejitve omalovaževanja lastnih tradicij in njihovih posrednikov v primerjavi z Drugimi, ne da se pri tem zapade v narodnoubuditeljsko samopoveličevanje ali romantiziranje t. i. plemenitih divjakov. S ciljem povečanja znanja bo moralo postati strpnejše do pluralnosti raziskovalnih pristopov in raziskovalk in raziskovalcev. Predvsem pa bo potrebno zavedanje o alternativnih

oblikah produkcije vednosti in epistemologijah, ki imajo potencial osvobajanja od hegemonkega zahodnega determiniranja, kaj sploh sta znanje in znanost.

V naravoverskem dojetanju narave so za sodobno družbo ključna sporočila, ki morebiti lahko pripomorejo k preobratu v aktualni (samo)uničevalni družbenoekonomski paradigmi, če bomo našli dovolj prepričljiv jezik, v katerega jih je treba prevesti, da bodo slišana in razumljena. Odras te paradigme je tudi domet, s katerim je javnost za zdaj zmožna interpretirati naravoverstvo. Te interpretacije v veliki večini ostajajo znotraj okvirov desakralizacije in povezane komercializacije in zajemajo »kreativno« rabo naravoverskega besednjaka za poimenovanje podjetij in umetniških produktov ter turistične izlete na naravoverske svete kraje. Naravoverstvo nam zrcali tudi razpon definicij kulturne dediščine ter legitimnost odločevalcev o njej.³⁶ Po drugi strani ostaja za zdaj spregledano, da oživlja lokalne identitete, spodbuja antiglobalizem in sili k streznitvenemu premisleku o svetosti sveta, ki ni okoli nas, ampak smo ljudje v njem. Nimamo več veliko časa, da prisluhnemo naravoverskim spoznanjem, kako živeti z naravo in v njej, ne le od nje in proti njej.

VIRI

- Medvešček Klančar, Pavel: *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015.
- Medvešček Klančar, Pavel in Darja Skrt: *Staroverstvo in staroverci: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2014.
- Medvešček Klančar, Pavel in Darja Skrt: *Staroverstvo in staroverci 2: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2016.
- Medvešček Klančar, Pavel: Neobjavljen osebni arhiv.
- Toplak, Cirila: Osebni arhiv.

LITERATURA

- Axelrod, Alan: *International Encyclopedia of Secret Societies and Fraternal Orders*. New York: Checkmark Books, 1998.
- Barrett, David V.: *Secret Societies: From the Ancient and Arcane to the Modern and Clandestine*. London: Blandford Press, 1999.
- Bizjak, Janez idr.: *Ostaline megalitske kulture v slovenskih Alpah ali Odmevi megalitske kulture v slovenski krajini in v njenem kulturnem izročilu*. Bled: Inštitut Alpe, 2011.
- Bruce, Steve: *God Is Dead: Secularization in the West*. Oxford: Blackwell Publishing, 2002.
- Burns, Robert K. Jr.: The Circum-Alpine Culture Area: A Preliminary View. *Anthropological Quarterly*, 36/3, *Europe and Its Cultures* (Special Issue), 1963, str. 130–155.

³⁶ *Dediščina v očeh znanosti* (ur. Hudales).

- Clarke, Paul Barry: *Deep Citizenship*. London: Pluto Press, 1996.
- Čok, Boris: *V soju mesečine: Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- De Castro, Eduardo Viveiros: *Métaphysiques cannibales: Lignes d'anthropologie post-structurale*. Paris: Presses universitaires de France, 2009.
- Dediščina v očeh znanosti* (ur. Jože Hudales). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005.
- Ekelund, Robert, Robert Hebert in Robert Tollison: *The Marketplace of Christianity*. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.
- Foucault, Michel: Des espaces autres: Hétérotopies. *Architecture, Mouvement, Continuité*, 5, 1984, str. 46–49.
- Gimbutas, Marija: *The Living Goddesses*. Berkeley: University of California Press, 2001.
- Grubačić, Andrej in Denis O'Hearn: *Living at the Edges of Capitalism – Adventures in Exile and Mutual Aid*. Oakland: University of California Press, 2016.
- Hofstede, Geert: *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2001.
- Indigenous Peoples and Protected Areas – The Law of Mother Earth* (ur. Edmund Hillary in Elizabeth Kemf) London: Earthscan Publications Ltd., 1993.
- Iz nevidne strani neba: Javni pogovor s Pavlom Medveščkom Klančarjem. *Društvo Matjar: Društvo za raziskovanje posoškega naravoverstva*. Dostopno na: <<http://matjar.si/javni-pogovor-s-pavlom-medvesckom-klancarjem/>>, 20. oktober 2019.
- Kurnik, Andrej: Zastiranje lokalnih konceptov, kot je samoupravljanje, in potencial njihovega odstiranja. *Teorija in praksa*, 56/1, 2019, str. 250–268.
- Lefebvre, Henri: *Produkcija prostora*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2013.
- Linhart, Anton Tomaž: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije (1788)*. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.
- Luthar, Oto idr.: *The Land Between: A History of Slovenia*. Frankfurt am Main: P. Lang, 2013.
- Mártinez Cobo, José R.: *Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations: Final Report*. United Nations, Economic and Social Council, 30. julij 1981. Dostopno na: <https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/MCS_intro_1981_en.pdf>, 20. oktober 2019.
- Mignolo, Walter D.: *The Darker Side of the Renaissance*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1995.
- Mignolo, Walter D.: *Local Histories, Global Designs: Coloniality, Subaltern Knowledges and Border Thinking*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.
- Panjek, Aleksander in Žarko Lazarević: *Preživetje in podjetnost: Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018.
- Pleterski, Andrej: *The Invisible Slavs*. Ljubljana: Založba ZRC, 2013.
- Rutar, Simon: *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bovec in Cerčno z njih prirodznanskim in statističnim opisom*. Gorica: J. Devetak, 1882.
- Schehr, Robert, C.: *Dynamic Utopia: Establishing Intentional Communities as a New Social Movement*. Westport, Connecticut, London: Bergin & Garvey, 1997.
- Shamanism: A Reader* (ur. Graham Harvey). New York: Routledge, 2003.
- Smrke, Marjan: *Družbena mimikrija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2007.

- Stankovič, Peter idr.: *Urbana plemena: Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana: ŠOU, 1999.
- Šašel, Jaroslav: *Opera selecta*. Ljubljana: Narodni muzej, 1992.
- Šmitek, Zmago: *Mitološko izročilo Slovencev: Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba, 2011.
- Tapia, Luis: Modernity, Cultural Diversity, and Social Contestation. *Global Modernity and Social Contestation* (ur. Breno M. Bringel in José Mauricio Domingues). London: Sage Publications Ltd, 2015, str. 169–182.
- Taylor, Paul: *Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1986.
- Toplak, Cirila: Utjecaj primordijalnih društvenih formi na suvremene interpretacije demokracije na zapadnom Balkanu. *Političke perspektive: Časopis za istraživanje politike*, 9/3, 2019, str. 29–42.
- Yinger, Milton: Contraculture and Subculture. *American Sociological Review*, 25/5, 1960, str. 625–635.
- Zakon o verski svobodi Republike Slovenije (ZVS)*, Neuradno prečiščeno besedilo št. 3, 2007. Dostopno na: <http://pisis.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4008>, 20. oktober 2019.

Nature Worshippers of Western Slovenia

Summary

The core subject of this new field of research is the ethnological opus of the Slovenian collector from Solkan, Pavel Medvešček Klančar. The opus includes intangible heritage in the form of extensive ethnographic records of the oral tradition of Western Slovenia, published so far in four books and numerous professional and popular articles, and partly unpublished archives. Furthermore, there is tangible heritage of about 800 objects for ritual and everyday use, which Pavel Medvešček Klančar had been entrusted with by his informers. The collection of tangible heritage is key evidence for the authenticity of Medvešček's ethnography. The latter has been compiled from the 1950s onwards when Pavel Medvešček Klančar began his fieldwork at the regional Institute for Cultural Heritage, and at present is still being completed by new testimonies and objects.

Ethnographic work by Pavel Medvešček Klančar testifies to the existence of a hitherto unknown, unique religious and cultural minority in Western Slovenia with pre-Christian and pre-modern cultural features. Based on preliminary analyses and field work, it has been hypothesized that this community could represent a so far undetected segment of the complex substrate of Slovenian culture. In the context of the post-Socialist spiritual renaissance, pre-Christian

remnants have been detected elsewhere in Slovenia, yet the Western Slovenian nature worshippers appear to be historically continuous, incomparably more substantial and above all, integral in their conservation of archaic beliefs, communal social structures, practices and policies.

Based on available data, it has been hypothesized that in specific conditions of geographic isolation, strict secrecy and effective governance, a traditional community could co-exist for centuries within the modern(izing) society, even in Europe. Despite unavoidable hybridization, the antagonistic coexistence which triggers a mutual culture defence reflex results in the conservation of an endangered minority culture in a much more original form than it would have been possible in a more tolerant social atmosphere. The discovery of the nature worshippers provides further evidence for history of Slovenia being a sum of local histories in need of completion, and a necessity of redefining majority vs minority and centre vs periphery relations. The nature religion of Western Slovenia also sheds a new light onto historical processes of physical and ideological colonization of Slovenian speaking lands and Europe as a whole.